

ODNOSI BRAĆE I SESTARA U ALTERNATIVNIM OBLICIMA DJEČJE SKRBI - REZULTATI STUDIJE O ODNOSIMA BRAĆE I SESTARA U SOS DJEČJIM SELIMA U AUSTRIJI

Stephan Sting
Sveučilište u Klagenfurtu

SAŽETAK

Ovaj rad analizira važnost odnosa između braće i sestara kod djece i mladih u alternativnoj dječjoj skrbi. Dok zajednički život s braćom i sestrama u situacijama izvan biološke obitelji postaje sve češće zagarantiran kroz pravne norme, ne znamo mnogo o dinamici zajedno smještene djece, braće i sestara, kao ni o izazovima za pedagoški rad koji proizlaze iz te situacije. Ovaj rad se zasniva na rezultatima kvalitativnog istraživačkog projekta koji je proveden na zahtjev SOS Dječjeg sela - Austrija. Cilj projekta bio je istražiti perspektivu djece i mladih koja stanuju u SOS Dječjim selima, s fokusom na raniji razvoj i dinamiku njihovog odnosa s braćom i sestrama, a sa svrhom donošenja zaključaka i preporuka za pedagoški rad s djecom koja su smještena u alternativnu skrb zajedno s braćom i sestrama.

Ključne riječi: *skrb za djecu i mlade, kvalitativne studije slučaja, odnosi između braće i sestara, pedagoški rad s braćom i sestrama*

UVOD

Danas se uključivanje biološke obitelji u profesionalnom obrazovanju i skrbi za djecu smatra standardnim postupkom. U tom se postupku ipak premalo pažnje daje odnosima braće i sestara, iako ti odnosi imaju ogroman utjecaj na odrastanje, životnu orijentaciju i životni tijek svake osobe (Schneewind, 2010).

Odnosi s braćom i sestrama nalaze se među najvažnijim odnosima u životu. U životu svake osobe, ovi su odnosi najdugovječniji (Kasten, 2003, 21). Čak u najmlađoj dobi, braća i sestre koji žive zajedno provode više vremena zajedno negoli s roditeljima. Odnosi između braće i sestara značajno utječu na način na koji se kreiraju veze s partnerima i prijateljima jer upravo ti odnosi, kao zapamćeno znanje o vezama/odnosima, stimuliraju ponavljanje stečenih uzoraka ponašanja (Cierpka, 2001, 444). Uz roditelje, braća i sestre su drugi po redu izvor odnosa privrženosti (Walper i sur. 2009, 20); ovo je osobito slučaj kod djece koja odrastaju u rizičnim obiteljskim prilikama i neadekvatnim odnosima s roditeljima.

Odnosi s braćom i sestrama su od velike važnosti za opću dobrobit, mogućnosti razvoja i potencijal socijalne potpore. Istovremeno, zbog velikog broja dodatnih čimbenika i širokog raspona djelovanja, teško je izmjeriti njihovu važnost u svakom pojedinačnom slučaju.

S obzirom na ogromnu važnost braće i sestara u razvoju i životnom putu svake osobe, iznenađuje koliko su nepotpuna znanstvena istraživanja odnosa među njima. Do nedavno, znanstvena su istraživanja posvećivala više pažnje hijerarhijskim odnosima roditelja i djeteta te pedagoškim interakcijama negoli kooperativnim horizontalnim odnosima (Cierpka, 2001, 422). Iako se u posljednjim desetljećima istraživanje odnosa u grupama vršnjaka sve više pomaknulo prema središtu područja istraživanja djetinjstva i mladosti (u kontekstu studija djece i mladenačke kulture), tek s 1980-ima vidimo uočljivi pomak prema psihološkom istraživanju bratsko-sestrinskih odnosa (Bank i Kahn, 1982, Lamp i Sutton-Smith, 1982, Dunn, 1983). Neovisno pedagoško istraživanje te teme još uvijek ne postoji.

Postojeće studije braće i sestara u alternativnoj skrbi¹ ukazuju na to da zajedničko smještavanje

¹ Termin "alternativna skrb" uključuje skrb u institucionalnom smještaju i udomiteljsku skrb. U ovom članku, naglasak je na SOS Dječjim selima gdje nalazimo vrstu skrbi koja je srednji put između dvije vrste skrbi.

u skrb ima pozitivan utjecaj na njihov razvoj. Te su studije uglavnom izvedene u udomiteljskim obiteljima (Gardner, 2004, Hegar, 2005, Wulczyn i Zimmerman, 2005). Budući da djeca najčešće žele zajednički smještaj i skrb (Herrick i Piccus, 2005), u posljednje se vrijeme ističe pravo djece i mladih da održavaju vezu s braćom/sestrama i u situacijama alternativne skrbi. Ujedinjeni narodi su u 2009. godini donijeli smjernice za alternativnu skrb za djecu i mlade u kojima su istakli veze braće i sestara. U ovim se smjernicama odnosi braće i sestara smatraju izrazito važnima. Navodi se da se "braća i sestre ne bi trebali odvajati pri smještaju u alternativnu skrb, osim ako postoji jasna opasnost od zlostavljanja ili drugi razlog koji ugrožava najbolju dobrobit djeteta. U svakom slučaju, treba uložiti trud da se braći/sestrama omogući kontakt, osim ako je to suprotstavljeno njihovim željama ili interesima" (Smjernice Ujedinjenih naroda za alternativnu skrb o djeci, 2009, čl.16).

U skladu s navedenim, SOS Dječje selo započelo je istraživačke projekte u pet europskih zemalja: Austriji, Francuskoj, Njemačkoj, Italiji i Španjolskoj. Ovi se projekti bave pravnom situacijom braće i sestara u ovih pet zemalja, podacima o njihovom zajedničkom smještaju u SOS Dječja sela, procjenom odnosa između braće i sestara, potrebama profesionalaca koji rade s njima u alternativnoj skrbi te načinom na koji sama djeca i mladi vide svoje odnose s braćom i sestrama.

Prvi zaključak u svim zemljama bio je taj da znamo vrlo malo o odnosima braće i sestara u alternativnoj skrbi. Unatoč izjavama o važnosti tih odnosa u smjernicama i standardima kvalitete, praksa alternativne skrbi nije obraćala pažnju na braću i sestre. Kao rezultat ovih projekata, postalo je jasno da "zapravo, mnoga braća i sestre u sustavima skrbi diljem Europe bivaju razdvojeni, i to često bez ikakvog međusobnog kontakta. Također, ne postoje pravno važeći principi kao ni utjecajni lobiji koji bi zastupali interese djece" (SOS Children's Village International, 2012).

Situacija je drugačija u SOS Dječjim selima. Zahvaljujući njihovim temeljnim principima i organizacijskoj strukturi, ona imaju mogućnost zajedničkog smještaja i skrbi za braću i sestre. SOS dječja sela u Francuskoj primaju djecu samo zajedno s braćom i sestrama. Trenutačno u Francuskoj, 93% smještene djece ima jednog/u ili više braće i sestara u istoj obitelji Dječjeg sela, dok je 7% djece smješteno samo. U Španjolskoj, 70% djece stanuje u dječjem selu s braćom/sestrama, dok je taj postotak u Austriji 69%, u Njemačkoj 65% te u Italiji 50,6%

(SOS Children's villages 2012, 20-21). U SOS Dječjim selima zapravo stanuje velik broj "bratsko-sestrinskih grupa", ali se u mnogo slučajeva profesionalci koji tamo rade suočavaju s problemima u radu s takvim grupama. Zbog toga je i poduzeto ovo istraživanje, sa svrhom unaprijeđenja znanja u radu s braćom i sestrama u alternativnoj skrbi.

U sljedećem dijelu rada predstavljam austrijsku studiju o bratsko-sestrinskim odnosima u SOS Dječjim selima, tako što prvo objašnjavam društveni kontekst i istraživački zadatak, zatim slijedi pregled plana istraživanja i na kraju zaključci istraživanja.

OPĆI ASPEKTI AUSTRIJSKE STUDIJE BRAĆE I SESTARA U ALTERNATIVNOJ SKRBI

Suvremene promjene u obiteljima utječu na odnose braće i sestara, jednim dijelom i kroz smanjenje obitelji i smanjenje broja djece u obitelji. Zbog povećanog broja razvoda, kućanstava s jednim roditeljem i obitelji s jednim djetetom, odrastanje s braćom i sestrama više nije neupitna činjenica te dolazi i do pluralizacije vidljivih bratsko-sestrinskih ustroja. Čak i uz te promjene, odrastanje s braćom i sestrama je i dalje normalna pojava u Austriji. Samo 17% djece školske dobi odrasta bez braće i sestara (Beham, 2010, 430).

Iako u austrijskom društvu postoji snažna i vidljiva orijentacija prema modelu obitelji s dvoje djece, obiteljske konfiguracije u kontekstu alternativne skrbi razlikuju se od te prihvaćene norme obitelji. U tom su kontekstu česte rastave, veliki broj djece, polu-braća i polu-sestre, kao i grupe djece bez roditelja. Analiza grupa braće/sestara u SOS Dječjim selima je pokazala da se 59% tih grupa sastoji od četvero ili više djece, dok se 17% sastoji od sedmero ili više (Hagleitner, 2009, 3).

Društveni standardi koji definiraju status i pojava odnosa između braće i sestara vezani su za pojedinu kulturu. U srednjeeuropskim društvima poput Austrije postoji relativno malo pravila o strukturiranju tih odnosa. Obveze međusobne skrbi, solidarnosti i brige su u opadanju, dok implicitna očekivanja u pogledu preuzimanja odgovornosti i pružanja međusobne podrške i skrbi i dalje u različitoj mjeri postoje (Wilk, 1999; Kasten, 2010, 2). U našem se društvu, dakle, odnosi između djece u obitelji oblikuju u širem kontekstu. Do tog oblikovanja uglavnom dolazi u obitelji, gdje su obiteljske vrijednosti, životna situacija, odnosi između roditelja i djece te individualnost djeteta ključne determinante.

U kontekstu alternativne skrbi, odnosi među djecom, braćom i sestrama, nose sa sobom više razine stresa i razvojnih rizika uzrokovanih životnim okolnostima.

Stoga je potrebno razlikovati sljedeće domene stresa:

- Djeca i mladi u alternativnoj skrbi proživljavaju gubitak i odvajanje s kojima se moraju pomiriti, što obično vodi u egzistencijalnu neizvjesnost u pogledu definicije svijeta i samo-percepcije (Hrdina, 1998, 77). Istovremeno, odnosi s braćom i/ili sestrama mogu biti zbunjujući zbog obiteljskih konstelacija koje djeluju kao "patchwork" sastavljen od braće, sestara, polu-braće/sestara i koje mogu biti nedovoljno čvrste u procesima afilijacije i identifikacije.
- Transfer u situacije skrbi ili alternativne skrbi je proces koji nosi veliku količinu stresa te je djelomično povezan s traumatskim iskustvima. Sam transfer može uslijediti nakon traumatskih iskustava, zapuštanja ili drugih opasnosti (Wiemann, 2008).
- Veze s odraslima su često karakterizirane neizvjesnošću i iskustvom nedostatka roditeljskih vještina (Walper i sur., 2009, 54), što u mnogim situacijama ostavlja djecu i mlade da se održe vlastitim snagama i sposobnostima samo-edukacije i samo-konfiguracije.

Usprkos tim naporima, braća i/ili sestre mogu biti važni socijalni resursi tijekom procesa tranzicije u alternativnu skrb. Iskustvo izdvajanja može jednim dijelom biti kompenzirano intenziviranjem odnosa s braćom/sestrama; unatoč tome, negativna iskustva s vezama mogu dovesti i do destruktivne dinamike u odnosima s braćom/sestrama (Walper i sur., 2009, 54). Uglavnom se čini da prekidanje veza s ostalom djecom iz primarne obitelji smanjuje sklonost djece da izgrađuju povjerenje. Štoviše, djeca reagiraju manje "disfunkcionalno u povezivanju" ako mogu sa sobom dovesti više poznatih elemenata iz stare okoline. Njihove sposobnosti prenošenja povezanosti na nove osobe su povećane jer nisu izgubila sve prethodne veze (Wiemann, 2008, 3). Uz to, zajednički smještaj za braću i sestre smanjuje strah i podupire proces nošenja s traumatičnim iskustvima.

U Austriji ne postoje jasne zakonske norme o zajedničkom ili odvojenom smještaju djece u skrb. Ideja vodilja kod smještaja u skrb je sažeta u relativno difuznom terminu "Kindeswohl" (dobrobit djeteta), koji ostavlja veliki prostor diskrecijskoj

odluci stručnjaka (JWG, 1989). Odnosi između braće i sestara su u principu zaštićeni Ustavom, budući da se shvaćaju kao dio obiteljskog života. Unatoč tome, kriteriji ekonomičnosti često imaju prioritet pri smještaju djece u skrb (Grasl i Murg-Klenner, 2010).

PLAN ISTRAŽIVANJA

Pronaći kriterije odvajanja ili smještaja u zajednički smještaj bio je primarni problem u austrijskoj studiji braće i sestara u alternativnoj skrbi. To je trebalo postići tako da se identificiraju faktori koji dovode do stresa i resursi u odnosima među djecom. Kako bi se to postiglo, glavni zahtjev studije braće i sestara na Sveučilištu u Klagenfurtu/Celovcu bio je da se istraži perspektiva djece i adolescenata prema njihovim odnosima s braćom/sestrama. Za tu su svrhu izvedene kvalitativne studije slučaja u obiteljima u SOS Dječjim selima. Istraživački tim činili su Ulrike Loch, Sylvija Leitner i Stephan Sting.

Empirijski nalazi naše studije pomaknuli su početno pitanje o zajedničkom ili odvojenom smještaju prema pitanju pedagoškog tretmana odnosa između djece, braće i sestara smještenih u alternativnu skrb: dio tog tretmana pridonosi "konstruiranju" odnosa među braćom i sestrama. Zbog toga nije moguće identificirati stresove, kapacitete, kao ni resurse u odnosima braće i sestara, u apsolutnom i postojanom smislu. Ti su odnosi promjenjivi i u interakciji su s pedagoškim utjecajima (Leitner, Loch i Sting, 2011).

Kako bismo poboljšali osnovno znanje o važnosti bratsko-sestrinskih odnosa u alternativnoj skrbi, istraživali smo četiri pitanja:

1. Koje je značenje braće i sestara za djecu i mlade ljude u suvremenom kontekstu alternativne skrbi?
2. Kako procesi odnosa među braćom i sestrama izgledaju iz perspektive djece i mladih, u kontekstu njihovih iskustava?
3. Koja su iskustva u tim odnosima bila podržavajuća i korisna za razvoj djece i mladih?
4. Što su djeca i mladi željeli u pogledu odnosa s braćom i sestrama, osobito tijekom izazovnog procesa primanja u skrb?

Cilj istraživanja bio je stvoriti detaljne studije slučaja koristeći biografije i dinamiku grupa braće/sestara koji žive zajedno u SOS Dječjim selima. Nakon toga, identificirali smo teme koje su bile zajedničke svim slučajevima kako bismo izvršili analizu preklapajućih elemenata. Na samom kraju, izveli smo zaključke i donijeli preporuke za pedagoški rad s grupama braće/sestara.

Zbog rizične ambivalente prirode odnosa braće/ sestara u alternativnoj skrbi, naša je studija zahtijevala osjetljive i sofisticirane postupke. Metodološki, planirana su tri koraka u procesu prikupljanja podataka. U prvoj fazi istraženo je 9 grupa braće i sestara. Grupu čine djeca koja imaju barem jednog zajedničkog roditelja, i od kojih je barem dvoje smješteno zajedno u SOS Dječjem selu. Po jedno dijete (dobi 12 do 14 godina²) iz svake od ovih grupa je biografski intervjuirano (Loch i Rosenthal, 2002). Dizajniranje obiteljskih skulptura bilo je integrirano u ove intervjuje. To je omogućilo mladima da neverbalno izraze svoje odnose s braćom/sestrama, koristeći ljepljive točkice raznih boja i smještajući ih u međusobne odnose kao i u odnose s drugim osobama. Stvaranje obiteljskih skulptura bilo je dio procesa intervjuja i korišteno je kako bi ta situacija bila više orijentirana prema djetetu (Bock, 2010) te kako bi se došlo do dubljih, konkretnijih informacija.

Tijekom druge faze istraživanja izvršeno je pet razgovora s djecom, pri čemu su razgovori bili vođeni u obliku grupne diskusije (Bohnsack, 2010; Nentwig-Gesemann, 2006). Sudjelovala su sva biološka braća i sestra iz pojedine grupe koja su i živjela u istom SOS Dječjem selu. Glavni fokus razgovora nije bio samo na verbalnoj dimenziji već i na dinamici interakcije u grupi (Berger i Luckmann, 1998). Kao potpora razgovorima, razvijene su i interaktivne slike rođaka, uz pomoć kojih su djeca mogla "preobraziti" sebe u životinje, crtati ih na papiru, objasniti njihove "životinjske karakteristike" i na kraju ih, zajedno s drugom djecom, povezivati.

Treća faza istraživanja sastojala se od sudioničkog promatranja na uzorku od četiri grupe i to u okruženju njihove obitelji u SOS Dječjem selu, kako bismo zaista vidjeli stvaranje odnosa između braće i sestara u interaktivnom okruženju (Ecarius, 2010). Uz sudioničko promatranje, u ovoj su fazi provedeni i tematski intervjui s profesionalcima koji rade s ovim grupama braće i sestara.

Nacrt studije po koracima vođen je prema teorijskom uzorkovanju koje su razvili Glaser i Strauss (1967), u kojemu je uklonjena faza odvajanja između istraživanja i analize. U našem slučaju, prikupljeni podaci su bili hermeneutički analizirani između pojedinih faza istraživanja (Oevermann, 1993, Rosenthal, 2005), a zatim je primijenjena metoda triangulacije unutar bratsko-sestrinske grupe. Kako bi se omogućilo sveobuhvatno razumijevanje i odredilo doseg individualnih intervjuja,

provedena je usporedba individualnih podataka (s jedne strane, individualna perspektiva dobivena u biografskim intervjuima i u tematskim intervjuima, s druge strane situacijska grupna interakcija u razgovorima s braćom i sestrama te tijekom sudjelovanja s promatranjem). Nakon ovog koraka provedena je teorizacija pojedinih slučajeva (Apitzsch, 2003; Rosenthal, 2005). Tijekom posljednjeg analitičkog koraka, individualni rezultati istraženih slučajeva uspoređeni su jedni s drugima i, uzimajući u obzir gore navedena istraživačka pitanja, sažeti u rezultate koji odražavaju elemente koji su se preklapali kod analiziranih slučajeva i koji su relevantni za pedagošku praksu.

REZULTATI

Zbog kompleksnosti pojedinih slučajeva, njihovo detaljno opisivanje i rekonstrukcija je izvan mogućnosti ovog rada. Stoga izlažem odabrane rezultate iz analize preklapajućih elemenata pojedinih slučajeva. Na početku opisujem rezultate koji se tiču važnosti teme braće i sestara u alternativnoj skrbi. Potom se bavim pitanjem- u kojoj su mjeri konfiguracije odnosa braće i sestara pedagoški zadatak. Na kraju objašnjavam odabrane aspekte tih zadataka.

Rezultati koji se tiču teme važnosti braće i sestara

Biološka (polu)braća/sestre su od osobite važnosti u socijalnoj mreži djece i adolescenata.

U svim je istraženim grupama braće i sestara očito da biološka braća i sestre imaju istaknut položaj u socijalnoj mreži djece i mladih koji žive u SOS Dječjim selima. Djeca koja imaju barem jednog zajedničkog roditelja u ovom se kontekstu smatraju biološkom braćom/sestrama. Za djecu u SOS Dječjim selima postoje zapravo dvije obitelji: prvo, ona žive u kućanstvu s "majkom" u Dječjem selu koja je tu osoba koja je fokus povezivanja, zajedno s ostalim pružateljima skrbi. Dio obitelji u Dječjem selu čine i ostala djeca i mladi koji nisu dio obitelji iz koje su potekla. Ta djeca, u ulozi "kućne" braće/sestara, mogu preuzeti uloge ostale djece u kućanstvu, ili mogu biti smatrani dobrim ili čak najboljim prijateljima. Drugo, djeca u Dječjem selu žive i u obitelji iz koje potječu - ta je obitelj uvijek prisutna zahvaljujući prisustvu njihove biološke

2 Odabir djece na temelju dobi zasniva se na rezultatima istraživanja djetinjstva prema kojima su mlada djeca "zbog razvojno-psiholoških razloga jedva sposobna u potpunosti shvatiti i dočarati vlastite biografije" (Grunert i Kuegler, 2006, 251).

braće/sestara. Sjećanja na obitelj iz koje potječu se stalno aktualiziraju tijekom alternativne skrbi, i to kroz zajednička iskustva i sjećanja. Ta se obitelj konstantno ponovno uspostavlja kroz kontakt s biološkim roditeljima (pojedine) braće/sestara, te kroz veze, obiteljsku prošlost i obiteljske mitove koji se prenose preko ovih kontakata. Obitelj iz koje potječu ostaje važna za djecu (braću i sestre) u alternativnoj skrbi, čak i kad godinama nije bilo kontakta s roditeljima ili ostalom braćom/sestrama. To znači da ni "neposjećivanje" ne relativizira (potpuno) značenje originalne obitelji, što smo pronašli kod svih analiziranih grupa.

Trinaestogodišnja Sara Nebel³ na impresivan način dočarava život u dvije obitelji kroz obiteljsku skulpturu koju je izradila. U njoj se njezin brat pojavljuje dva puta - kao biološki brat i kao dio kućanstva.

Odvajanje njezinog brata izražava različite razine bliskosti i očekivanja prema biološkom bratu i ostaloj djeci, "braći i sestrama u kućanstvu". Od biološke braće/sestara se uglavnom očekuje više lojalnosti te se povezuju s većim strahom od gubitka negoli je slučaj kod odnosa s drugom djecom u kućanstvu.

Među braćom i sestrama koji su zajedno smješteni u alternativnu skrb postoji posebna povezanost

Biološka braća i sestre koji zajedno proživljavaju iskustvo alternativne skrbi nalaze se u posebnom položaju. To vrijedi za sve slučajeve koje smo istražili. Izvanredna uloga braće i sestara koji žive u Dječjem selu uglavnom se može pripisati činjenici da oni ujedinjuju dvije obitelji: obitelj u Dječjem selu i biološku obitelj. Ovaj izvanredni status se izražava kroz posebno emocionalno povezivanje, koje se kod neke djece pojavljuje kao intimna povezanost bazirana na povjerenju, dok kod druge prevladavaju situacije odbijanja. Kod svih istraženih grupa braće i sestara ova posebna vezanost dolazi zajedno sa strahom od gubitka. Taj strah od gubitka objašnjava velik broj primijećenih odbijanja. To znači da je strah od gubitka kod biološke braće i sestara toliko ogroman da značajno strukturira razvoj njihovih odnosa u Dječjem selu.

Kod djece u alternativnoj skrbi, strah od gubitka se bazira na stvarnim iskustvima. Ta djeca također imaju iskustvo preispitivanja njihova života s braćom i sestrama od strane roditelja, socijalnih

pedagoga, socijalnih radnika, sudova i drugih. Zbog toga veze s braćom i sestrama u alternativnoj skrbi gube na prirodnosti. Unatoč privremenoj ili geografskoj odvojenosti, emocionalne veze zasnovane na stvarnim iskustvima, željama i obiteljskim mitovima nadilaze geografske i vremenske barijere. Pedagoška potpora održavanju veza između braće i sestara nakon odvajanja (npr. kroz odvojeni smještaj ili povratkom/iseljenjem jednog djeteta dok drugo ostaje u Dječjem selu) postaje važna, osim ako postoje drugi profesionalni razlozi koji nalažu suprotno (npr. nasilje).

Odnosi braće i sestara u alternativnoj skrbi su karakterizirani specifičnim dualizmom/ambivalentnošću:

Jedan od rezultata dosadašnjih istraživanja braće i sestara jest da njihove veze karakterizira "duboko usađena emocionalna ambivalentnost, ili drugim riječima, istovremeno postojanje intenzivnih pozitivnih osjećaja (ljubav, privrženost) i negativnih osjećaja (odbijanje, mržnja)" (Kasten, 2010, 3). Dvoznačnosti i dualizmi, poput privrženosti i disocijacije, solidarnosti i rivaliteta, bliskosti i udaljenosti, uglavnom su karakteristični za odnose među braćom/sestrama (Kasten, 2003, 36). Budući da te veze nisu dobrovoljne, često se dogodi da su u njima vrlo različite osobnosti među kojima može postojati vrlo velik potencijal za konflikte. Unatoč njihovoj temeljnoj ambivalentnosti, kvaliteta odnosa braće/sestara se uglavnom smatra pozitivnom (Teubner, 2005, 80)

Veze između braće i sestara u alternativnoj skrbi su i dodatno intenzivirane zahvaljujući suprotnosti između emocionalne bliskosti i straha od gubitka. To je i razlog za nemogućnost jasnog određivanja uzročno-posljedične veze između resursa i upravo navedene suprotnosti kod grupa koje smo analizirali. Ovi su aspekti bili zamršeni u svakom od naših slučajeva. U vrlo osobnim odnosima punim povjerenja dolazilo je do simbiotske međuovisnosti i istovremeno gubitka granica vlastite osobnosti, što je kompliciralo procese razvoja osobnosti i formiranja identiteta.

Tako je mlađa sestra unutar grupe Atkin, Angelika, odlučila da neće ići u srednju školu iako je imala dobre ocjene. Svoju je odluku opravdala time što je njezina starija sestra bila odbijena od te iste škole pa stoga ta škola ni za nju ne bi bila dobar izbor. Bliskost sa starijom sestrom je u ovom slučaju blokirala Angelikin obrazovni put.

3 Sva imena u tekstu su pseudonimi radi zaštite anonimnosti sudionika.

Negativne karakterizacije su se pokazale kao oblik međusobne percepcije u vrlo nasilnim i destruktivnim vezama.

U grupi Schmidt, međusobno ponašanje karakterizirali su podcjenjivanje, napadi i nasilje. Djeca i mladi su to nazivali "nerviranje". Naše je istraživanje pokazalo da to "nerviranje" uključuje i pozitivni aspekt održavanje veze.

Podcjenjivački i agresivni modeli povezanosti također mogu prenositi stabilnost i kontinuitet i na taj način zaštititi djecu od usamljenosti. Čak i ako u takvim odnosima postane neophodno razdvojiti djecu kako bi ih se zaštitilo od nasilja i napada, ipak se čini da je nužno nastaviti kontakt među braćom/sestrama. Sve u svemu, naše je istraživanje pokazalo da pozitivni elementi međusobne povezanosti i potpore dominiraju vezama braće i sestara.

Odnosi braće i sestara kao zadatak za "pedagošku konfiguraciju"

Već spomenuta ambivalentnost dovodi do toga da se odnosi između braće i sestara uvelike mogu formirati. Ogromni značaj biološke braće/sestara u alternativnoj skrbi čini pedagoški pristup njihovom odnosu vrlo značajnim. Zajednički smještaj djece u Dječja sela stvara "obitelj unutar obitelji". Veze koje se razvijaju i postaju relevantne u obitelji u Dječjem selu (radilo se o vezama s drugom djecom u kućanstvu/obitelji ili o vezama s biološkom braćom/sestrama), ovise dobrim dijelom i o pedagoškim intervencijama. Zbog toga treba promisliti oblikovanje veza između braće i sestara kao "zadatak pedagoške konfiguracije". "Zadatak pedagoške konfiguracije" znači da treba razmišljati o doprinosu pedagoških intervencija konstrukciji odnosa između braće i sestara s jedne strane, te o izvođenju pedagoških intervencija na način koji potiče odnose podrške među braćom i sestrama, s druge strane. U ovaj proces je važno integrirati biografska iskustva same djece jer se u njima nalazi znanje o tome što su za njih braća i sestre.

Uz rad s roditeljima, koji je već uobičajen dio alternativne skrbi, nužno je isto uspostaviti i za braću i sestre. Za rad s potonjima važni su sljedeći aspekti:

- Profesionalne odluke i intervencije imaju utjecaj na konfiguraciju odnosa između braće i sestara. Sve intervencije koje se poduzimaju u pogledu jednog djeteta imaju utjecaj na cijelu grupu braće i sestara, reflektiraju se na njima, procesiraju se među njima i utječu na njihovo ponašanje.

- Osjetljivost na dinamiku odnosa između braće/sestara je nužna, kao i poznavanje obiteljske povijesti. U alternativnoj skrbi često dolazi do promjena, prekida i diskontinuiteta, pa se gubi znanje o obiteljskim povijestima. Samo sama djeca čuvaju sjećanja na obitelj i braću/sestre i mogu garantirati kontinuitet.
- Kod samog osoblja treba osvijetliti ideale, specifična iskustva i individualne percepcije braće i sestara. Percepcije tih odnosa su dio ideologije obitelji koja je dio društva i institucija i koja uključuje normativne modele i specifična očekivanja u pogledu odnosa braće i sestara.

Kao što pokazuje "Klausov" slučaj, očekivanja vezana za odnose braće/sestara koja bivaju nametnuta izvana često ne odgovaraju iskustvima djece i mladih u alternativnoj skrbi.

Klaus je od svoje druge godine živio sam u SOS Dječjem selu, bez braće i sestara. Kad je imao sedam godina u obitelji u Dječjem selu mu se pridružuju polusestra Chiara i polubrat Georg. Do tada, Klaus je samo jednom vidio Chiaru, a Georga nije vidio niti jednom. Tijekom prvog upoznavanja s dvogodišnjim Georgom, Klaus mu je trebao dati bočicu kako bi ga umirio. Georg je vikao tražeći majku i nije želio biti u Dječjem selu. Klaus je konačno otvorio vrata i omogućio mu da pobjegne, skupa s bočicom; nakon toga je legao i zaspao.

Klaus je bio suočen s očekivanjem da se brine za brata, i to očekivanje nije mogao ispuniti. U situaciji dolaska brata i sestre, i on je sam bio u potrebi. Kao rezultat, u vrijeme intervjua, kad ima trinaest godina, još uvijek smatra da je rijetko voljan preuzeti odgovornost.

Koristeći Klausov primjer postaje očito da su norme o brizi među braćom/sestrama bile nametnute te da Klaus očekivanja nije mogao ispuniti zbog situacije u kojoj se našao (iznenadni dolazak brata kojeg nije vidio prije) i njegove vlastite povijesti (odrastanje u obitelji u Dječjem selu bez braće/sestara). Bolje promišljanje profesionalnog pristupa i posebne veze Klause i Georga relativizirale bi dojam Klausovog neodgovornog ponašanja. Rad s grupama braće/sestara mora biti povezan s konkretnim iskustvima i potrebama pojedinog djeteta te mora to pokušati njegovati tijekom zajedničkog participativnog procesa. U ovom slučaju, odnosi Klause, Chiare i Georga su se s vremenom razvili u pozitivnom smjeru, u odnose zasnovane na međusobnoj potpori.

Specifični konfiguracijski zadaci

Jedan od zaključaka našeg istraživanja je i to da u radu s grupama braće/sestara u alternativnoj skrbi treba razmotriti i neke konfiguracijske zadatke. Razlikujemo sljedeće konfiguracijske zadatke:

- povjerenje, podrška i intimnost
- i negativan odnos je odnos
- verbalizacija nasilja
- kompeticija, rivalstvo, odobravanje
- braća i sestre kao kompenzacija za iskustvo gubitka
- stvaranje identiteta
- stvaranje zajednice kroz odvajanje/segregaciju i razlikovanje
- procesi odvajanja kod adolescenata.

Objašnjenje svih ovih zadataka nije moguće pružiti u okviru ovog rada pa stoga želim detaljnije opisati dva zadatka s ovog popisa, kako bi se otkrilo koji se konkretni izazovi kriju iza socijalno-pedagoškog rada s braćom/sestrama u alternativnoj skrbi. Odabrani se zadaci mogu smatrati komplementarnima jer sadrže aspekte povezanosti i razdvajanja kod braće/sestara.

Konfiguracijski zadatak "Povjerenje, podrška i intimnost"

Veze među biološkom braćom i sestrama koji su zajedno smješteni u alternativnu skrb često su karakterizirane bliskim i intimnim vezama zasnovanim na povjerenju. Braća i sestre pružaju kontinuitet, s njima se dijele i rješavaju zajednička iskustva u obitelji iz koje potječu te su često kontakt-osobe za razgovor o problemima, emocionalnim i intimnim. Ovo postaje očito npr. u grupi Yeter: Jasmin shvaća svog brata Martina kao osobu kojoj se može obratiti s raznim problemima te kao osobu koja je diskretna ("on drži stvari za sebe"). Martin također naglašava svoju emocionalnu bliskost s Jasmin ("ona je često jedina koja me razumije"). Martin doživljava Jasmin kao središnji izvor emocionalne potpore, onu koja mu pruža stabilnost koja mu je bila potrebna da skoči s pet metara visoke skakaonice:

"Tamo je pet-metarska skakaonica s koje se nikad nisam usudio skočiti i onda je Jasmin rekla da će skočiti skupa sa mnom, da ćemo se držati za ruke i skočiti... onda smo se zatrčali, skočili u zrak; ja sam bio prestravljen, ali onda je osjećaj dole, kad smo sletili, bio izvrstan (...) i onda smo stalno odlazili skakati"

Prema Martinovu iskustvu, sestre (i braća) pružaju stabilnost koja je potrebna da bi se nadišao strah

od aktivnosti koje izazivaju anksioznost. Braća i sestre jedni drugima pružaju potporu koja im je potrebna kako bi se uspješno nosili sa životnim stresorima u svakodnevnici SOS Dječjeg sela. Jedan od primjera odnosi se na brata i sestru Yeter koji su se nosili sa činjenicom da je njihov otac u zatvoru tako što su uključili braću/sestre Atkin (a ne odrasle), koji su živjeli u njihovu kućanstvu i koji su iskusili slično u obitelji iz koje potječu. Ovi primjeri iz grupe Yeter pokazuju koliko su braća i sestre važni za procese suočavanja sa životnim iskustvima. Zbog toga je ključno djeci i mladima ponuditi otvoreni prostor (prostor, ali i vrijeme) u kojemu pedagogi nisu uključeni u uobičajenoj mjeri. Stabilne veze zasnovane na povjerenju između pedagoga i djece, kao i među djecom (braćom/sestrama), olakšavaju i omogućuju lakše kretanje između vršnjačkih soba bez nazočnosti odraslih, kao i veze između djece i profesionalaca.

Povezanost bazirana na povjerenju između braće i sestara u Dječjem selu može postati i teret, npr. ako se osobne granice ne poštuju i djeca postanu preopterećena. Ovaj smo problem našli kod grupe Nebel: Sara, koja je u pubertetu, uključuje svog mlađeg brata Mathiasa u svoje samo-ozljeđivanje kao i u "probleme s dečkima". Mathias postaje emocionalno preopterećen i nekoliko puta verbalno izražava to opterećenje seksualiziranim razgovorima. U isto vrijeme, ta mu asimetrična i simbiotska konstelacija ne pruža dovoljno prostora da verbalizira vlastite potrebe ni da sam prođe kroz autonomne razvojne procese. Povjerenje, intimnost i definiranje i prihvaćanje granica su važni problemi i za brata i za sestru, kako bi se mogli osloboditi simbiotske veze koju su naučili u obitelji iz koje potječu i koja je "zacementirana" u SOS Dječjem selu.

Tendencija je da se na biološku braću/sestre gleda kao potporu, bez obzira na ambivalentnosti i bez obzira na odbijanje koje se može vidjeti na površini. Koliko dugo ovakve veze mogu ostati veze povjerenja nakon što mladi napuste Dječje selo svakako je izazov za praksu. Čini se da je socijalno-pedagoški plan tranzicije iz skrbi vrlo važan.

Konfiguracijski zadatak "Proces odvajanja kod adolescenata"

Odvajanje od konteksta podrijetla jedan je od glavnih razvojnih zadataka u procesu mladenačkog razvoja. Proces odvajanja kod djece i mladih u alternativnoj skrbi su neizvjesni iz dva razloga: prvo, adolescenti u alternativnoj skrbi zbog pravnih normi moraju proći proces odvajanja ranije nego ostali (u Austriji je dobna granica ostanka u skrbi

za mlade 18 godina). Drugo, moguće je da se u tom procesu reaktiviraju moguća ranija iskustva odvajanja i gubitka.

Neobičan oblik problema razdvajanja nalazimo u grupi Schmidt, u kojoj je najstarija sestra, Sabrina, proglašena "nesposobnom za obrazovanje" i unatoč njenom zabrinjavajućem ponašanju, psihološkim problemima i ranom napuštanju školovanja, ponovno smještena kod psihički bolesne majke i prepuštena sama sebi. Proces odvajanja ovdje nalikuje neuspjelom procesu skrbi koji je istovremeno upitan model za braću/sestre koji ostaju u skrbi i koji otežava njihove međusobne odnose. U ovoj je grupi nužno uzeti u obzir iskustvo najstarije sestre u radu s preostalom djecom tijekom njihove tranzicije u adolescenciju.

Nakon nasilnog gubitka roditelja, grupa Atkin stanuje zajedno u jednoj od obitelji Dječjeg sela. Odvajanje njihovog starijeg brata Deniza započelo je njegovim iseljenjem opterećenim sukobima iz obitelji u Dječjem selu. Dok on smatra da je njegovo iseljenje samo kratki prekid njihova zajedničkog života, njegove dvije sestre proživljavaju prijetnju gubitka, koja zatim potiče eksplicitne i verbalizirane strahove od gubitka kod Susanne, jedne od sestara.

Susanne objašnjava svoje osjećaje: "Bojim se da bih mogla izgubiti i svoje sestre ili druge ljude koji su mi bliski." Konačno, iseljenje njenog brata je samo kratkoročno te se on vraća u Dječje selo.

Razvojni procesi razdvajanja i postizanja autonomije u ovom su slučaju teško zamislivi. Oba slučaja nam kazuju da je specifičan, socijalno-pedagoški rad u pogledu odvajanja nužan kod sve djece, braće/sestara u grupi. Priprema i naknadni angažman kod odvajanja važni su ne samo za mlade koji iseljavaju iz alternativne skrbi već i za preostalu djecu iz njihove biološke obitelji.

ZAKLJUČAK

Naše istraživanje o braći i sestrama u alternativnoj skrbi otkrilo je dva ključna aspekta veza između braće/sestara. Ponajprije, djeca i mladi u alternativnoj skrbi suočavaju se s brojnim kompleksnim vezama i njihovom složenosti. Obitelji iz kojih potječu su često komplicirane i sastoje se od pomajki/poočima, polu-braće/sestara te su popraćene vezama s "braćom/sestrama u kućanstvu" u Dječjem selu i s "majkama" u Dječjem selu koje su i profesionalni skrbitelji i figure za koje se djeca vežu. Zatim, zaključujemo da su veze s biološkom braćom/sestrama važno sidro koje djeci pruža stabilnost u ovim kompleksnim vezama. Iako veze biološke braće/sestara djeluju neozbiljno, hladno i destruktivno, one su takve ponajprije zbog straha od gubitka te su i dalje očito središnje u socijalnoj mreži djece i mladih u našem istraživanju.

Pedagoški rad s grupama braće/sestara ima utjecaj, svjesno ili ne, na konfiguraciju tih grupa u alternativnoj skrbi. Do sada su se profesionalci koji rade s djecom u alternativnoj skrbi prema njima uglavnom odnosili individualno, orijentirano prema pojedinom djetetu ili mladoj osobi. Odjek koji takvo postupanje ima na grupe braće i sestara uglavnom je bio ignoriran. Nasuprot tome, iz našeg je istraživanja očito da je pravilno usmjeren rad prema braći/sestrama nužan kako bi se ojačali potencijali povezanosti među njima, a taj cilj zahtijeva više specifičnih pedagoških zadataka.

Početno pitanje o potrebi zajedničkog smještaja braće i sestara u alternativnoj skrbi je zapravo nestalo tijekom istraživanja: njihovo razdvajanje ne prekida njihovu vezu, već samo stvara prekid u kontaktu djeteta s važnim dijelom njegove osobne povijesti. Zbog toga je potrebno složiti se oko prava na zajedničko odrastanje s braćom/sestrama, a pitanje više nije da li, već kako ovo zajedničko odrastanje treba biti planirano.

LITERATURA

- Apitzsch, U. (2003): Biographieforschung. In: Orth, B./Schwietring, T./Weiß, J.(eds.): *Soziologische Forschung: Stand und Perspektiven*. Ein Handbuch. Opladen: Leske & Budrich., 95-110.
- Bank, S. P., Kahn, M. D. (1982): *The sibling bond*. New York: Basic Books.
- Beham, M. (2010): Geschwisterbeziehungen heute. In: Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend (Hrsg.): *Fünfter Familienbericht 1999-2009. Die Familie an der Wende zum 21. Jahrhundert*. Vol I. Wien, 423-442.
- Berger, P., Luckmann, T. (1998): *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit*. Frankfurt/M.: Fischer.
- Bock, K. (2010): *Kinderalltag – Kinderwelten. Rekonstruktive Analysen von Gruppendiskussionen mit Kindern*. Opladen: Verlag Barbara Budrich.
- Bohnsack, R. (2010): Gruppendiskussionsverfahren und dokumentarische Methode. In: Friebertshäuser, B./Langer, A./Prenzel, A. (eds.): *Handbuch Qualitative Forschungsmethoden in der Erziehungswissenschaft*. Weinheim: Juventa, 205-218.
- Cierpka, M. (2001): Geschwisterbeziehungen aus familientherapeutischer Perspektive – Unterstützung, Bindung, Rivalität Neid. In: *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, vol. 6, 440-453.
- Dunn, J. (1983): Sibling relations in early childhood. In: *Child Development*, 4, 787-811.
- Ecarius, J. (2010): Familieninteraktion – Identitätsbildung und Kultur – soziale Reproduktion. In: Müller, H.–R./Ecarius, J./Herzberg, H. (eds.): *Familie, Generation und Bildung. Beiträge zur Erkundung eines informellen Lernfeldes*. Opladen: Verlag Barbara Budrich, 17-32.
- Gardner, H. (2004): Perceptions of Family Complexities introduced by Foster Care. Part 2: Adulthood Perspectives. In: *Journal of Family Studies*, 2, 188-203.
- Glaser, B., Strauss, A. (1967): *The Discovery of Grounded Theory: Strategies of Qualitative Research*. Chicago: Aldine.
- Grasl, C., Murg-Klenner, A. (2010): Rechtliche Grundlagen der gemeinsamen bzw. getrennten Fremdunterbringung von Geschwistern. Eine Expertise im Auftrag des Sozialpädagogischen Instituts im Rahmen des Projektes "Geschwisterbeziehungen und ihre Bedeutung in der Fremdunterbringung". Innsbruck: Sozialpädagogisches Institut.
- Hagleitner, W. (2009): *Geschwister in SOS-Kinderdorf-Einrichtungen in Österreich. Daten & Auswertungen der Stichtagserhebung zum 01.01.2009*. Innsbruck: Sozialpädagogisches Institut, SOS Kinderdorf.
- Hegar, R. L. (2005): Sibling Placement in Foster Care and Adoption. An Overview of International Research. In: *Children and Youth Services Review*, 7, 717-739.
- Herrick, M., Piccus, W. (2005): Sibling Connections. The Importance of Nurturing Sibling Bonds in the Foster Care System. In: *Children and Youth Services Review* 7, 845-861.
- Hrdina, K. (1998): Wenn ich mich in jemand verwandeln könnte ... Traumatisierung durch Trennung und Verlust. In: Hilweg, W./Ullmann, E. (eds.): *Kindheit und Trauma. Trennung, Mißbrauch, Krieg*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 75-92.
- Jugendwohlfahrtsgesetz (JWG) 1989. ([http://www.jusline.at/Jugendwohlfahrtsgesetz_\(JWG\).html](http://www.jusline.at/Jugendwohlfahrtsgesetz_(JWG).html), 16.07.2013)
- Kasten, H. (2003): *Geschwister. Vorbilder, Rivalen, Vertraute*. München/Basel; Reinhardt.
- Kasten, H. (2010): Der aktuelle Stand der Geschwisterforschung. In: Fthenakis, W. E./Textor, M. R. (eds.): *Das Online-Familienhandbuch des Staatsinstituts für Frühpädagogik (IFP)*. (<http://www.familienhandbuch.de/cms/Familienforschung-Geschwister.pdf>, 02.07.2010)
- Lamp, M. E., Sutton-Smith, B. (1982): *Sibling relationships. Their nature and significance across the lifespan*. Hillsdale/ New York: Lawrence Erlbaum.
- Leitner, S., Loch, U., Sting, S. (2011): *Geschwister in der Fremdunterbringung. Fallrekonstruktionen von Geschwisterbeziehungen in SOS-Kinderdörfern aus der Sicht von Kindern und Jugendlichen*. Wien: LIT.
- Loch, U., Rosenthal, G. (2002): Das narrative Interview. In: Schaeffer, D./Müller-Mundt, G. (eds.): *Qualitative Gesundheits- und Pflegeforschung*. Bern: Huber, 221-232.
- Nentwig-Gesemann, I. (2006): Regelgeleitete, habituelle und interaktionistische Spielpraxis. Die Analyse von Kinderspielkultur mit Hilfe videogestützter Gruppendiskussion. In: Bohnsack, R./Przyborski, A./Schäffer, B. (eds.): *Das Gruppendiskussionsverfahren in der Forschungspraxis*. Opladen: Barbara Budrich, 25-44.
- Oevermann, U. (1993): Die objektive Hermeneutik als unverzichtbare methodologische Grundlage für die Analyse von Subjektivität. Zugleich eine Kritik der Tiefenhermeneutik. In: Jung, T./Müller-Doohm, S. (eds.): *'Wirklichkeit' im Deutungsprozess. Verstehen und Methoden in den Kultur- und Sozialwissenschaften*. Frankfurt/M.: Suhrkamp, 106-189.

- Rosenthal, G. (2005): *Interpretative Sozialforschung. Eine Einführung*. Weinheim: Juventa.
- Schneewind, K. A. (2010): *Familienpsychologie*. Stuttgart: Kohlhammer.
- SOS Children's Village International (2012): *Because we are sisters and brothers. Sibling relations in alternative care*. Innsbruck.
- Teubner, M. J. (2005): *Brüderchen komm tanz mit mir ... Geschwister als Entwicklungsressource für Kinder?* In: Alt, C. (eds.): *Kinderleben – Aufwachsen zwischen Familie, Freunden und Institutionen. Band 1: Aufwachsen in Familien*. Wiesbaden: VS, 63-98.
- United Nations Guidelines for the Alternative Care of Children 2009. (http://www.unicef.org/aids/files/UN_Guidelines_for_alternative_care_of_children.pdf, 16.07.2013)
- Walper, S., Thönnissen, C., Wendt, E.-V., Bergau, B. (2009): *Geschwisterbeziehungen in riskanten Familienkonstellationen*. München: Sozialpädagogisches Institut im SOS Kinderdorf.
- Wiemann, I. (2008): *Thesenpapier zum Seminar: Geschwisterbeziehungen bei fremdplatzierten Kindern und Jugendlichen*. (<http://www.irmelawiemann.de/dl/dl.pdf?download=Geschwisterbeziehungen-Wiemann.pdf>, 08.08.2008)
- Wilk, L. (1999): *Geschwisterbeziehungen*. In: Bundesministerium für Umwelt, Jugend und Familie (ed.): *Zur Situation von Familie und Familienpolitik in Österreich. 4. Österreichischer Familienbericht*. Wien, 224-233.
- Wulczyn, F., Zimmermann, E. (2005): *Sibling Placements in Longitudinal Perspective*. *Children and Youth Services Review* 7, 741-763.